

De strijd om de Sytzamastins bij Warns

In 1494 vond bij Warns een hevige strijd plaats om de Sytzamastins. Dit was een versterkte stenen toren die zijn naam te danken had aan de toenmalige eigenaar, Jelmer Sytzama. Van het roerige einde van deze stins bleken nog veel herinneringen in de bodem verborgen te liggen.

In Fryslân stonden in de late middeleeuwen honderden zogenoemde stinzen. Stins is een Fries woord voor steenhuis. Het was een torenvormig, verdedigbaar gebouw met dikke muren en het stond vaak op een heuvel met een gracht eromheen. Met hun dikke muren van steen boden de stinzen bescherming in tijden van oorlog en strijd. Dat was hard nodig, want in Fryslân waren er vanaf de 12e eeuw geregeld onlusten tussen lokale edelen.

Roerige tijden

Fryslân had in de 12e eeuw geen centraal bestuur met een landsheer, zoals dat in andere regio's het geval was. Overal waren plaatselijke heersers opgestaan die met een legertje hun boerenland verdedigden. De spanningen bij de Friese grootgrondbezitters liepen geregeld hoog op. De bekendste strijdende partijen waren de Schieringers en Vetkopers. Zij vochten regelmatig tegen elkaar en bouwden vanaf de 12e eeuw stinzen, waar ze zich konden beschermen.

Machtige torens

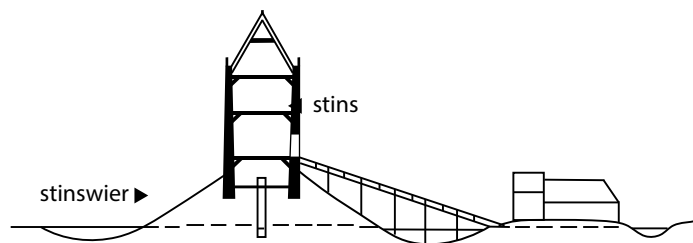
Stinzen vielen op en straalden de macht van de bewoners uit. Gebouwen van steen waren in de 13e en 14e eeuw immers zeldzaam. De meeste huizen waren toen nog van hout, leem en riet gemaakt. In Warns bestonden meerdere steenhuisen, waaronder de Sytzamastins. Om dit stenen huis is flink gevochten. Dat gebeurde in 1494 in een hevige strijd tussen de Schieringers-gezinde stinsbewoners en de Vetkopers die elders een stins in Warns bezaten.

In Veerwouden staat de enige overgebleven stinstoren van Friesland, de Schierstins (foto Wikimedia Commons).

Einde aan de vetes

Tegen 1500 kwam er een einde aan de vele onderlinge vetes tussen Friese edelen. Keizer Maximiliaan I benoemde toen de hertog Albrecht van Saksen tot gouverneur van Fryslân. Die stelde weer orde op zaken. Dat betekende het einde van de Friese vrijheid en van de gewapende strijd. De stinzen verloren geleidelijk hun functie. Vele zijn daarna afgebroken. Ook de Sytzamastins in Warns is uiteindelijk met de grond gelijk gemaakt.

Een stins was een stenen huis met meerdere verdiepingen, dat doorgaans op een aarden verhoging (wier/terpje) van 1 tot 2 meter stond. Eromheen lag een brede gracht. In de nabijheid stond een huis of boerderij, ook omringd door een gracht, waar men woonde en werkte. Bij onheil vluchtten de bewoners over de brug naar de stins. Ze haalden de brug op en verschansten zich achter de gesloten deur. Al in de 13e eeuw, maar vooral in de 14e en 15e eeuw waren stinzen, behalve voor verdediging, ook voor permanente bewoning in gebruik (naar Alders en Kramer, 1982).

Machtsstrijd

De Sytzamastins in Warns was in de 15e eeuw van Jelmer Sytsma en zijn vrouw Ats Bonninga, dochter uit een Schieringer familie. Toen de Vetkopers, in de persoon van Douwe Galama, na 1492 ook een stins in Warns Noord optrokken, ontstond hierover een strijd. Beide partijen, Schieringers en Vetkopers, streden om de macht in het dorp en om de controle over de verkeersroutes tussen Staveren en Hemelum. Nadat een zoon van de leider van de Vetkopers bij een beschieting was gedood, wilde Douwe Galama wraak nemen. Hij besloot de stins van Jelmer Sytsma te belegeren.

Gewapend conflict

Op 15 september 1494 kwam het tot een uitbarsting. Jelmer Sytsma verbleef die dag niet in de stins, maar bij familie in Sneek. Zijn vrouw Ats Bonninga stond er dus alleen voor toen de stins werd belegerd. De dappere edelvrouw bood kranig weerstand en wist de aanvallen

Uitsnede van de kaart van Schotanus uit 1718 met daarop de naam 'Sytzama' bij een adellijke woning ten oosten van Warns. Het huis staat ten zuiden van een pad en ten noorden ervan is een bultje getekend: de wier (bron: Tresoar, Leeuwarden).

Prent uit 1468 van de belegering van een kasteel met handkanonnen. Bij de strijd om de Sytzamastins zijn ook handkanonnen gebruikt (afbeelding: Mc Lachlan, 2010).

af te slaan. Ondertussen mobiliseerde haar man Jelmer zijn schoonvader, Low Bonninga en andere Schieringer kopstukken, om tegen de Galama's te strijden. Maar ondanks dat ze in de meerderheid waren, lukte het hen niet de stins te ontzetten. Douwe Galama liet Jelmer Sytsma gevangen nemen en eiste de stins op. Ats zou haar man alleen levend terugzien als ze zich over zou geven.

De overgave

Ats Bonninga weigerde aanvankelijk de stins op te geven. Uiteindelijk kwam het door bemiddeling van priesters tot een verzoening. Ats koos voor de vrijlating van haar man in ruil voor de stins. Zo kreeg Douwe Galama de stins in handen, die hij vervolgens met de grond gelijk maakte. Mogelijk is de stins daarna weer opgebouwd. In een historische beschrijving uit 1498 van de slag bij Laaxum wordt het namelijk 'ein edlmanssitz' genoemd. Maar archeologische aanwijzingen daarvoor ontbreken.

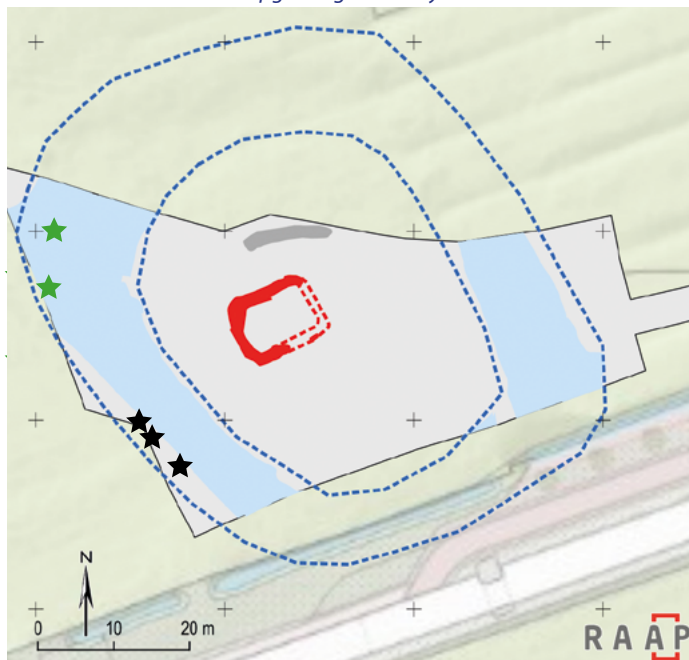
De nieuwe rondweg

De precieze locatie van de Sytzaamastins was tot voor kort niet bekend. Historische bronnen en kaarten wezen erop dat hij aan de zuidoostkant van Warns heeft gestaan, dichtbij de aan Sint Martinus gewijde dorpskerk. Uit een beschrijving uit 1732 blijkt dat de plek van de stinswier toen nog zichtbaar was in het landschap. Bijna twee eeuwen later, in 2020, besloot de gemeente Súdwest-Fryslân een rondweg aan te leggen, precies langs de veronderstelde locatie van de stinswier. Daarom is daar eerst een archeologisch onderzoek uitgevoerd. De locatie was in gebruik als grasland en boven de grond wees niets op resten van een stins.

Puin en een gracht

In 2021 zetten archeologen van RAAP eerst boringen langs het wegtracé, ze maakten een hoogte-analyse en voerden een proefsleuvenonderzoek uit. Het toonde duidelijk op twee plaatsen een brede gracht aan en een terrein met veel puinresten daarbinnen. Dat was de plek van de stins. Daarna volgde de opgraving die

Resultaten van de opgraving van de Sytzaamastins.

Impressie van de opgraving.

uitbraaksporen van de funderingen van de stins aan het licht bracht. Het bleek een rechthoekig gebouw van 9,5 bij 12 meter te zijn, omgeven door een gracht van zo'n 12 tot 14 meter breed.

Resten van de wier

Rondom en onder de stins troffen de archeologen ophogingslagen aan. Dat waren de onderste lagen van de wier waar de stins op was gebouwd, een ovale heuvel van 40 bij 50 meter. In de ophogingslagen zat veel puin van bakstenen (zogenoemde kloostermoppen), dakpannen en mortel, evenals blokken tufsteen. In de 12e en 13e eeuw was tufsteen het bouw materiaal voor belangrijke gebouwen zoals kerken, kloosters en kastelen. Mogelijk stond er dus eerst een tufstenen stins, die later is vervangen door een bakstenen gebouw. Het tufsteen kan ook van een ander gebouw afkomstig zijn dat op de locatie van de stinswier is hergebruikt.

Legenda

 uitbraaksporen van de fundering van de stins

 gracht

 puinlaag

 begrenzing werkputten

 tinnen kan

 haakbus

1100-1300

Ver voor de bouw van de Sytzamastins was het gebied van het huidige Warns een veenlandschap. Het veen is tussen 1100 en 1300 ontgonnen. Bij de opgraving zijn in greppels uit die tijd scherven gevonden van aardewerk dat geïmporteerd is uit Duitsland en België. Dat wijst erop dat er toen al mensen met een hogere sociale status verbleven. Mogelijk stond er een boerderij van een adellijke familie: wie weet van de latere stichters van de stins.

Granieten kogel, opgegraven in Warns.

1494

Op 15 september 1494 vond de strijd om de Sytzamastins plaats. Het ging er heftig aan toe, getuige de gevonden wapens en munitie. Brokken verbrande leem, aangetroffen in de grachtvulling, en metalen voorwerpen met smeltsporen duiden op een felle brand op de stins. Na de verloren strijd is de stins afgebroken. Of er op die plek een nieuw gebouw kwam, weten we niet. Hoewel er een bron is die een nieuw gebouw vermeldt, hebben de archeologen daarvoor geen concrete aanwijzingen gevonden.

2021-2023

In 2021 vond de opgraving op het terrein van de stins plaats. Omdat het vermoedelijke perceel van het Sydsmahuis niet op het traject van de geplande rondweg lag, is daar niet gegraven. Na het archeologisch onderzoek startte de aanleg van de rondweg, die in 2023 officieel geopend is.

Prent van Warns uit circa 1700 met als onderschrift 'Gesicht op é buorren fan it Sein ut'. Op deze prent rijdt een paard en wagen over een duidelijke bult in het landschap: die is waarschijnlijk het restant van de stinswier.

Een bordje uit de 17e eeuw, gevonden in Warns door Auke Bult. Op het bord is een stins afgebeeld.

14e -15e eeuw

In de 14e eeuw is in Warns de heuvel of stinswier aangelegd waarop vervolgens de Sytzamastins is gebouwd. Bij de stins zal een boerderij hebben gestaan die via een ophaalbrug over de gracht te bereiken was. De locatie daarvan lag vermoedelijk onder de huidige Himmelumerdijk, maar dat gedeelte is niet opgegraven. Eind 15e eeuw waren Jelmer Sytsma en zijn vrouw Ats Bonninga de eigenaren van de stins.

Eind 19e eeuw

Op het stinsterrein zijn veel vondsten van metaal en ook van aardewerk aangetroffen die dateren tot eind 19e eeuw. Onder andere loden kogels, munten, gespen, huishoudelijke voorwerpen en gereedschap. Mogelijk is hier afval gedumpt van een nabijgelegen boerderij. In de 19e eeuw is de Himmelumerdijk vanaf Hemelum richting Warns aangelegd en het perceel wellicht afgevlakt, zodat er van de stinswier niets meer te zien was.

Tussen het bouwpuin en in de grachtvullingen vonden de archeologen diverse voorwerpen uit de tijd van de stins, dus uit de 15e eeuw. Het meeste dateert echter uit de periode daarna, toen het terrein mogelijk een dumpplaats was. De vondsten variëren van huishoudelijke voorwerpen tot gevaarlijke vuurwapens.

Twee tinnen kannen

Uit de bodem van de gracht rond de stinswier zijn twee buikige tinnen drinkkannen opgediept. Op de deksels van de kannen zit een tinmerk met het wapen van Sneek. De fraaie kannen zijn in twee helften gegoten en aan elkaar gesoldeerd met een uitsparing voor een medaillon. Ze dateren omstreeks 1500 en het is verleidelijk om te denken dat ze bij de strijd om de stins in de gracht zijn beland. Mogelijk waren ze een huwelijksgeschenk van de uit Sneek afkomstige familie van Ats Bonninga.

Stempels op de tinnen kannen verraden wie de tingieters zijn: links (grote kan) de gotische letters *I u t* staan voor *Lutien Jan sin Kannemaker* en rechts (kleine kan) staan *S y* waarschijnlijk voor *Symon Tierk zin (zoon)* oftewel *Symon Kannemaker*.

Bouwmateriaal

Naast dakpannen (1), kloostermoppen (2), mortel en tufsteen (3), zijn ook muurankers (4), scharnieren (5), stukken vensterglas en bijgekapte zandsteen gebruikt als dorpel (6) opgegraven. Allemaal bouwresten van de afgebroken stins.

Huishoudelijke voorwerpen

Tussen het puin van de uitgebroken stins lagen allerlei voorwerpen uit het dagelijkse leven. Keukenwaar zoals scherven van kookpotten van roodbakkerd aardewerk, fragmenten van steengoedkannen en delen van bronzen kookketels. Maar ook spinsteentjes, munten, gespen, een knoop, vingerhoed, kurketrekker, hoefijzer, tapkraan, leerbeslag, delen van kandelaars, enz. Sommige voorwerpen komen uit de volle middeleeuwen, maar verreweg het meeste is jonger en uit de 17e - 19e eeuw.

Vlnr: tapkraantje, vingerhoed, gesp, knoop, loden kruis van een kloot.

Kogels en geweren

Dat er gevochten is rond de Sytzaamastins weten we uit oude kronieken, maar nu ook uit de munitie en wapens die de archeologen aantreffen. Naast veel loden kogels vonden ze ook een grote stenen kogel van ruim 4,5 kilo. Was die door de belegeraars afgeschoten op de stins? Bij het terrein van de stins lag een bultje afgeronde keien: mogelijk bewust verzamelde projectielen om de belegeraars te beschieten?

Boven: voorbeelden van opgegraven kogels. De grote kogels werden afgeschoten met steenmortieren en konden flinke schade veroorzaken. Links: een hoopje keien van ongeveer dezelfde grootte: waarschijnlijk klaar voor gebruik, om te bekogelen met een katapult of slingerarm.

10 cm

Drie haakbussen

Spectaculair was de vondst van drie haakbussen in de gracht. Ze zullen gebruikt zijn bij de verdediging van de stins. Een haakbus is een van de eerste handvuurwapens en de voorloper van de musket. Ze worden ook wel handkanonnen genoemd en waren populair in de 15e en vroege 16e eeuw. Met deze bijna 1,5 meter lange wapens van smeedijzer kon je tot zo'n 100 meter gericht schieten. De naam haakbus verwijst naar de haak aan de loop. Hiermee zette je hem vast achter of op een muur, voor het opvangen van de terugstoot. Behalve deze wapens is ook nog een laadkamer van een kanon opgegraven.

▶▶
De vondst van een haakbus is vrij zeldzaam, maar drie tegelijk is helemaal uniek! Het lijkt erop dat de haakbussen vanwege mankementen niet meer bruikbaar waren en daarom in één keer zijn weggegooid in de gracht.

Opgegraven haakbuskogels met een kaliber variërend van 25 tot 33 mm.

Gemeente
Súdwest-Fryslân

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Waarom?

Súdwest-Fryslân was al eeuwen geleden bewoond. Wat vroegere bewoners achterlieten, ligt in de bodem verborgen. Het zijn waardevolle bronnen voor onze geschiedenis. Logisch dat we er zuinig op zijn. Als er bodemwerkzaamheden nodig zijn, laat de gemeente eerst een archeologisch onderzoek doen. Unieke bodemvondsten en informatie over het verleden blijven zo behouden voor de toekomst.

Waar?

Vanwege de aanleg van de rondweg rond Warns voerden archeologen van RAAP in 2021 een opgraving uit. Zij onderzochten de bodem aan de zuidoostkant van Warns, dichtbij de aan Sint Martinus gewijde dorpskerk. Daar ontdekten ze talloze resten van de hier vermoede Sytzamastins, een steenhuis waar in 1494 een hevige strijd om gevoerd is. Aan het onderzoek hebben veel enthousiaste vrijwilligers bijgedragen.

COLOFON: RAAP in opdracht van de gemeente
Súdwest-Fryslân, februari 2025.

Afbeeldingen met dank aan Auke Bult en Wikimedia
Commons (Rob Kreukniet: voorkant; Gouwenaar:
Schierstins Veenwouden).